

avançar l'ambiciós projecte d'una «Història comparada de les traduccions» hi han de contribuir investigadors de tota Europa. Caldrà estudiar, en tots els seus aspectes, les traduccions fetes en cada país i llengua, per poder descriure la història sociocultural i lingüística de les traduccions regionals. Aquestes històries parcials permetran, en un dia llunyà, redactar la gran síntesi, històrica i comparativa, paneuropea. Ja no es tractarà de comparar traduccions sinó les vàries històries 'nacionals'.

Col·loquis com els que han conduït al volum ací ressenyat, els projectes d'investigació que s'hi van descriure, i els acadèmics —de tres generacions— que s'hi van donar a conèixer, contribuint a una evident sinergia, ens deixen esperar que aquell dia no serà tan llunyà.

Curt WITTLIN
Universitat de Saskatchewan

DE BENEDETTO, N. / RAVASINI, I. (ed.) (2010): *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*. Lecce: Pensa Multimedia Editore, 384 p.

A finals de desembre de 2010 apareixia el volum *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*, a la ciutat sud-italiana de Lecce, amb un total de divuit aportacions que varen constituir les ponències de les *Giornate di Studi valenciani. Classici medievale e contemporanei*, organitzades pel Dipartimento di Lingue e Tradizioni culturali europee, i pel Dipartimento di Lingue e Letterature romanze e mediterranee de la Università degli Studi di Bari - Aldo Moro, i que comptaren amb el suport de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'IVITRA de la Universitat d'Alacant. Celebrades el novembre de 2009, les jornades varen tenir com a eix conductor la traducció i, més concretament, la novel·la de Joan Francesc Mira, *Borja papa* (València, 1996) que havia traduït llavors a l'italià Nancy De Benedetto i que havia estat publicada aquell mateix any a Nàpols. El tema central del text de Mira —la vida del papa Alexandre VI— donava joc a parlar del món valencià i italià del segle XV-XVI en una de les seccions del congrés, mentre que la resta de les jornades es va dedicar al text de Mira i el seu context, bé en la versió original catalana, bé en la traducció que llavors apareixia al mercat, tot permetent, alhora, reflexionar especialment sobre el paper de les traduccions entre dues cultures veïnes i tan pròximes. Aquelles aportacions arribaren, doncs, a les premses i, a cura de Nancy de Benedetto i d'Ines Ravasini formen ara el volum que passem a comentar.

El text s'obri amb una breu «Introduzione» (p. 9-12) d'I. Ravasini, que fa de pòrtic a la publicació i que recull les notícies sobre la celebració de les *Giornate* ja esmentades.

Tot seguit hi trobem la ponència inaugural, que, com no podia ser altrament, va anar a càrrec de l'intel·lectual i escriptor valencià Joan Francesc Mira. A «Noi e l'Italia: nove secoli gli uni di fronte agli altri» (p. 13-26), Mira, més com historiador que com novel·lista, fa una ullada als llargs segles de contactes entre la cultura catalana i l'italiana, tot fent esment específic dels moments més intensos.

Hi segueix un altre treball, de caire generalista, també, on Giuseppe Grilli, amb «Gandia i Borgia March» (p. 27-42), fa una ullada suggerent a la política cultural de Roderic de Borja i el seu entorn.

Per la seua part, Antoni Ferrando, amb «La gènesi romana d'una norma lingüística catalana del segle XV: les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, fetes per Jeroni Pau» (p. 43-68), és l'encarregat de posar en contacte el món català amb el món romà dels temps del papa Borja, i torna sobre el debat al voltant de l'autoria de les *Regles*... En aquesta ocasió, defensa la confecció d'aquell escrit per part de Jeroni Pau, tot indicant aspectes històrics i sociolingüístics que donen consistència a la seua hipòtesi i assenyala com l'autor, barceloní, s'hauria decantat per les solucions valencianes pel fet d'haver estat a Roma, a la cort d'Alexandre VI.

El volum canvia de focus d'interès tot seguit i no són poques les aportacions dedicades al segle XVI valencià.

I així, Ivan Parisi, amb «Da Valencia a Ostuni: l'ambasciatore Joan Ram Escrivà, uno sconosciuto protagonista delle guerre d'Italia tra la fine del Quattrocento e l'inizio del Cinquecento» (p. 69-90), fa un

acostament a la figura de Joan Ram Escrivà i prova d'interpretar quin va ser el seu paper en les conteses bèl·liques italianes del seu temps.

D'interés més estrictament literari són les següents aportacions, començant per la d'Anna Maria Compagna, la qual, amb «Don Baltasar de Romaní, traduttore di Ausiàs March» (p. 91-120), tempta de posar en contacte les diferents obres que darrerament s'atribueixen a Romaní: les que sempre han anat signades pel *comanador* Escrivà i la traducció de March, de Romaní, publicada a València el 1539.

Per la seua part, Vicenç Beltrán, amb «El *Cancionero General* (València, 1511) y el *Cancionero* de la Biblioteca Británica» (p. 121-150), fa una síntesi on es recullen les investigacions de l'autor sobre la relació dels textos editats per Hernando del Castillo a València, el 1511, i el manuscrit de la British Library.

Dins la mateixa línia d'interés trobem el treball d'Isabella Tomasetti, «*Esperança res no dóna: la glosa a València*» (p. 151-170), que s'ocupa del gènere de la *glosa* a València, tot basant-se en els exemples continguts al ja esmentat cançoner valencià del 1511.

Encara, Maria D'Agostino, amb «*Lengua, lenguaje y linaje* nella poesia di Juan Fernández de Heredia» (p. 171-184), fa un acostament a la polèmica de la recepció del model italià per part de Joan Boscà i emfasitza el fet que la tradició valenciana va continuar sent fidel al model marquià, malgrat el canvi de llengua.

Per una altra banda, Ines Ravasini, amb «Polifonia ed eclettismo ne *El Cortesano* di Luis Milán» (p. 185-200), s'endinsa en el complex món de la cort virregnal dels ducs de Calàbria, a través de les pàgines de Lluís del Milà i el seu *Cortesano*.

I per acabar aquesta part dedicada al renaixement valencià hi trobem l'article de Paolo Pintacuda, «Il valenzano nei *cancioneros* editi da Joan Timoneda» (p. 201-220), on es fa un repàs a la presència del català en l'obra poètica editada per Joan de Timoneda i que, en bona mesura, se li atribueix com *original*.

El volum canvia d'interessos tot seguit, amb l'aportació de Josep Martines, el qual, amb «L'article definit masculí abstracte en les codes de les oracions comparatives de desigualtat en català antic» (p. 221-245), mostra la utilitat dels corpus diacrònics per tal de poder estudiar la variació lingüística i, en aquest cas, la de l'article definit en textos en català medieval.

Per la seua part, tant M. Àngels Fuster, amb «L'aplicació de les noves tecnologies a l'edició i traducció de textos: *Curial e Güelfa*» (p. 245-264), com Elena Sánchez López, amb «Lingüística de corpus i clàssics literaris: el repte d'etiquetar la llengua antiga» (p. 265-282), aporten sengles estudis sobre el paper i l'ús de determinats programes de les noves tecnologies —que formen part del projecte IVITRA, de la Universitat d'Alacant—, i que han estat aplicades a la literatura medieval catalana i, més concretament, al *Curial*.

Centrats ja en el camp de la traducció, hi trobem els següents treballs que, tot i els seus interessos clarament dispers, tenen en comú l'objectiu d'acostar-se al fenomen traductològic des de diversos punts de vista.

Així, Vicent Martines, amb «La traducció que contribueix a la literatura d'arribada. La Corona d'Aragó i les relacions amb Itàlia i la Mediterrània» (p. 283-300), s'encarrega de fer una reflexió sobre com els traductors —especialment els de l'humanisme— es varen plantejar el seu paper, i com varen resoldre determinades qüestions.

Per la seua banda, Nancy De Benedetto, curadora del volum, també, amb la seua aportació, «La traduzione di *Borgia Papa*, il ritmo della prosa e i nomi di Valencia» (p. 301-320), fa una reflexió sobre el seu treball com a traductora de l'obra de Joan Francesc Mira i especialment adverteix de les seues opcions davant els noms propis dels personatges valencians que es naturalitzaren italians —als quals els dóna sempre noms en aquella llengua— i com prefereix *Valencia* o *valenciani* en comptes de *Valenza* o *valenzani*, etc.

Per una altra part, Paola Laskaris, amb «Buscando la más callada voz. La parola poetica di Enric Sòria tradotta da Carlos Marzal» (p. 321-344), fa un acostament al treball de Marzal com a traductor a l'espanyol d'alguns poemes de Sòria.

Finalment, dos treballs s'ocupen de parlar-nos de la novel·la i l'obra de Joan Francesc Mira i el context en què aquesta es desenvolupa: «La narrativa valenciana contemporània» (p. 345-362), de Francesc

Calafat, i «La ciutat literària de Joan Francesc Mira» (p. 363-383), de Lluís Meseguer, que s'endinsa en qüestions específiques de l'obra de Mira.

El volum, tot i agrupar aportacions de signe molt divers, té la virtut de mostrar-nos com de riques i complexes han estat les relacions entre la cultura italiana i la cultura catalana i, més concretament, entre el món romà i del regne de Nàpols amb les terres valencianes. I, encara, com pot resultar molt beneficiós fer aquests acostaments multidisciplinars a fenòmens històrics que, si bé començaren amb guerres i batalles, han acabat, per fortuna, produint textos de cultura com el que comentem.

Vicent Josep ESCARTÍ
Universitat de València

El Llibre dels feits. Aproximació crítica. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2012, 300 p.

L'autobiografia del rei Jaume és un llibre excepcional i ha donat ocasió a un gran nombre d'estudis. Amb motiu del vuitè centenari del monarca, l'AVL va promoure l'edició del manuscrit C del *Llibre* i ara apareixen els treballs amb què també va ser celebrat l'esdeveniment, els quals són introduïts per una bella presentació a càrrec d'Albert Hauf.

Els estudis són disposats en tres seccions. La primera s'ocupa de la transmissió textual del *Llibre dels feits*. La segona és dedicada a la llengua i la tercera, anomenada «Del text al context», s'ocupa dels contactes de l'obra jaumina.

El primer apartat posa damunt la taula el controvertit problema del text bàsic. Els estudiosos que s'ocupen d'aquesta part són F. Gimeno Blay, el qual exposa objectivament la situació dels manuscrits del *Llibre dels feits*, sense entrar en aspectes de prioritat ecdòtica. En canvi, el malaguanyat amic Jordi Bruguera i Antoni Ferrando desenvolupen llurs punts de vista contraposats.

Hom sap que l'antígraf del *Llibre* no ens ha arribat. Tenim un text representat pel manuscrit H, copiat el 1343 per Celestí Destorrents. És el més antic dels manuscrits i potser per això ha tingut la sort d'ésser editat diverses vegades en època moderna, des de l'edició d'Aguiló, passant per la de Josep M. de Casacuberta i la de Ferran Soldevila fins a la crítica i magnífica de Jordi Bruguera per a la col·lecció *ENC*. Ara bé, davant de l'acord dels altres texts, les lliçons d'aquest manuscrit H es troben quasi sempre isolades. En canvi el manuscrit C, més tardà —fou copiat el 1380 per l'aragonès Juan de Barbastro— degué tenir com a antecessor el text de què es va servir el rei Pere el Cerimoniós per encarregar el treball de còpia. Ja veiem, doncs, que hi ha dues famílies textuales. Ara bé, el manuscrit H quasi sempre té unes lliçons que s'allunyen de l'acord dels altres texts encapçalats pel C. Aquest, en canvi, s'acorda quasi sempre amb les lliçons de la resta de manuscrits. Antoni Ferrando defensa la primacia de C, mentre que Jordi Bruguera hi defensa el ms. H, tots dos amb bones raons; però jo, com ja havia fet anteriorment, pense en la superioritat de C, deixant de banda aspectes estètics.

En el segon apartat, dedicat a la llengua, hi intervenen cinc investigadors, puix cal tenir presents aspectes lèxics, morfològics i sintàctics.

Emili Casanova s'ocupa de la variació lèxica, tot insistint en què en l'època del rei Jaume els aspectes diatòpics no tenien la importància que han adquirit més tard. Josep Martines tracta els aragonesismes i tria bé uns quants passatges on apareixen el que semblen aragonesismes i pensa que caldria fer un pregon estudi de cada mot, una monografia biogràfica. Com a exemple contraposa l'expressió *arc de sant Joan a arc de sant Martí*.

Joaquim Martí Mestre dedica un estudi especial a la formació del plural de substantius, adjectius i participis masculins al llarg dels segles medievals per veure l'evolució de la terminació del plural que va de *-es* a *-os* i detecta que les lliçons del text H del *Llibre* duu les solucions més arcaiques. Ja, a partir del segle xv, la terminació en *-os* és predominant i pràcticament única.

El professor britànic Max W. Wheeler pren en consideració la gran variació de la morfologia verbal en el *Llibre dels feits*. Considera que el manuscrit C modernitza, i que H presenta al seu torn alguna so-